

BİBLİOQRAFIYAŞÜNASLIQ

Sima İSMAYILOVA
Bakı Dövlət Universiteti
Bibliografyaşünaslıq kafedrasının dosenti,
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru

“MİRZƏ FƏTƏLİ AXUNDZADƏ – 200”
BİBLİOQRAFİK GÖSTƏRİCİSİ HAQQINDA

Xülasə

Məqalədə Azərbaycanın görkəmli yazıçısı, milli dramaturgiyanın banisi Mirzə Fətəli Axundzadənin həyat və fəaliyyətini, ədəbi-bədii, tarixi, fəlsəfi və publisistik yaradıcılığını əks etdirən, böyük mütəfəkkirin 200 illik yubileyi münasibətilə tərtib edilmiş şəxsi bibliografik göstəricinin təhlili verilmişdir.

Açar sözlər: Tövsiyə ədəbiyyat göstəricisi, şəxsi bibliografik göstərici, “Azərbaycanın görkəmli şəxsiyyətləri”, Mirzə Fətəli Axundzadə - 200.

Xalq şairi Səməd Vurğun demişdir: “M.F.Axundovun adı dünya ədəbiyyatı xəzinəsinə Nizami, Xaqani, Vaqif və M.F.Axundovun özü kimi dəhi yazıçılar verən Azərbaycan xalqının qəhrəmanlıq və talant simvoludur”.

Görkəmli Azərbaycan yazıçısı və mütəfəkkiri, milli dramaturgiyamızın, realist bədii nəsrin, demokratik fəlsəfi və estetik fikrin, ilk əlifba inqilabının banisi olan M.F.Axundzadə zəngin yaradıcılıq yolu keçmişdir. Milli ədəbiyyatın taleyinə və tarixinə təsir baxımından bir maarifçi kimi M.F.Axundzadənin gördüyü işlərin hüdudları XII əsrdə Nizami, XVI əsrdə Füzuli dühası ilə müqayisə oluna bilər. Ədəbiyyatşünas Arif Əmrahoğlunun sözləri ilə desək: “M.P.Vaqiflə qurtaran XVIII əsrdən yeni dövrə keçidin bütün ağırlığını çiynində daşıyan və xalqımızın ictimai-bədii və ədəbi-mədəni fikir tarixinin XIX əsrini yaradan Mirzə Fətəli Axundzadə (1812-1878) oldu”.

Tarixi inkişafın yeni mərhələsinə uyğun olaraq M.F.Axundzadə doğma ədəbiyyatın qarşısında duran vəzifələrə böyük bəşəri vüsətlə yanaşı daha fərdi və milli bir konkretlik də gətirmişdir. Avropa tipli düşüncə sistemini, Şərqi-Qərbi mədəniyyətlərinin sintezini ortaya qoyan ilk böyük şəxsiyyət M.F.Axundzadə olmuşdur.

M.F.Axundzadənin zəngin və çoxşaxəli irsi əsrlər keçdikcə öz müasirliyini saxlayır, hər dövrdə yenidən tədqiq olunur, araşdırılır. Bu axtarışların coğrafiyası genişlənilib, məzmunu dərinləşdikcə yeni-yeni elmi faktlar, qiymətli məlumatlar aşkara çıxır, böyük şəxsiyyətin həyatının bəzi maraqlı məqamları müəyyənləşir. Bütün bunların nəticəsində çoxsaylı sənəd kütləsi və axını yaranır ki, bu da bibliografik informasiya mənbələrinin yaradılmasında baza rolunu oynayır.

Məhz bu nöqteyi-nəzərdən M.F.Axundovşünaslıq elmi-təcrübi bibliografik informasiya sisteminin təkmilləşdirilməsi hər zaman aktuallığını saxlayan bir mövzudur. Təbii ki, ədibin həyat və yaradıcılığı, yaşadığı dövrün ədəbi mühiti, sosial-siyasi hadisələri, haqqında yazılanlar, aparılan tədqiqat işləri ilə maraqlanan mütəxəssis və ya tədqiqatçılar ilk növbədə bibliografik informasiya mənbələrinə müraciət edirlər.

M.F.Axundzadənin həyat və yaradıcılığına həsr edilmiş və 1920-40-cı illərdə tərtib edilmiş ilk bibliografik vəsaitlər – bibliografik yaddaş, bibliografik очерк, müxtəsər ədəbiyyat göstəriciləri – Azərbaycan elmi-ədəbi mühitində bibliografik fəaliyyətin ilk nümunələri kimi meydana gəlmişdir.

M.F.Axundzadəyə həsr edilmiş ilk şəxsi bibliografik göstərici 1948-ci ildə Hüseyn Tağıyevin tərtibi ilə M.F.Axundov adına Dövlət Kitabxanası tərəfindən nəşr edilmişdir. Bibliografik göstəriciyə ədibin 1937-1947-ci ilədək çap olunmuş və çap olunmamış bədii, tarixi, fəlsəfi əsərləri, tərcümələri, məktubları həmçinin onun həyat və yaradıcılığına həsr olunmuş qəzet, məcmuə və kitablarda çap olunmuş tənqidi materiallar daxil edilmişdir. Bibliografik göstəricinin daha təkmilləşdirilmiş ikinci nəşri 1960-cı ildə olmuşdur. İlk nəşrdən fərqli olaraq ikinci nəşrdə verilmiş materialların xronoloji əhatəsi 1837-ci ildən 1957-ci ilə qədərki dövrü əhatə etmişdir.

1962-ci ildə M.F.Axundzadənin anadan olmasının 150 illik yubileyi münasibətilə M.F.Axundov adına kitabxananın əməkdaşı A.N.Lerman tərəfindən “Mirzə Fətəli Axundov rus mətbuatında” adlı bibliografik göstərici tərtib olunub nəşr edilmişdir. Rus dilində tərtib olunmuş bu vəsait rus dilli oxucular üçün nəzərdə tutulmuşdur.

1982-ci ildə Azərbaycan KP MK-nın qərarı ilə M.F.Axundzadənin anadan olmasının 170 illiyi keçirilmişdir. Bu münasibətlə Azərbaycan EA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxanası tərəfindən 60 səhifəlik tövsiyə xarakterli “Mirzə Fətəli Axundov – 170” bibliografik göstərici nəşr edilmişdir.

M.F.Axundzadənin zəngin elmi, ədəbi-bədii, publisistik, sosial-siyasi fəaliyyəti bütün tarixi mərhələlərdə inkişaf yolu keçərək bibliografik fəaliyyət nəticəsində müxtəlif xarakteri bibliografik informasiya mənbələrində öz əksini tapmışdır. Bütün bunlara baxmayaraq M.F.Axundzadəyə həsr edilmiş bibliografik informasiya mənbələrində müəyyən boşluqlar mövcud idi ki, bu

da ədibin əsərlərinin Şərq və Avropa, Orta Asiya ölkələrində nəşri haqqında məlumatın verilməməsidir.

2012-ci ildə görkəmli ictimai və maarifçi ədəbi xadim M.F.Axundzadənin anadan olmasının 200 illiyi tamam olmuşdur. Mütəfəkkir yazıçının yaradıcılığına böyük qiymət verən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev 200 illik yubileyin keçirilməsi haqqında 13 aprel 2010-cu il tarixində sərəncam imzalamışdır.

Sərəncama əsasən M.F.Axundzadənin 200 illik yubileyi münasibətilə “Azərbaycanın görkəmli şəxsiyyətləri” seriyası ilə tərtib edilən biblioqrafik göstərici M.F.Axundzadə adına Milli Kitabxana tərəfindən nəşr edilmişdir. Biblioqrafik göstəricinin ixtisas redaktoru, tarix üzrə fəlsəfə doktoru, Əməkdar Mədəniyyət işçisi Kərim Tahirovdur.

“Mirzə Fətəli Axundzadə - 200” biblioqrafik göstəricisi “Azərbaycanın görkəmli şəxsiyyətləri” seriyası ilə nəşr edilmişdir. Biblioqrafik göstəricidə materiallar fərqli formada sistemləşdirilmişdir. Belə ki, kitablar nəşr ilindən asılı olmayaraq yenidən işlənməklə, əlavə və düzəlişlə, dövrü mətbuat materialları isə, əvvəlki vəsaitlərdə verildiyi nəzərə alınaraq 1957-ci ildən 2012-ci ilədək olan dövrü əhatə edir, əvvəlki vəsaitlərdən fərqli olaraq bu biblioqrafik göstəricidə M.F.Axundzadə haqqında yazılmış dissertasiya və avtoreferatlar, xarici dillərdə çap olunmuş əsərlər də öz əksini tapmışdır.

Biblioqrafik göstəriciyə ədəbiyyatşünas alim Arif Əmrahovlu “Fikir, davat və qələm mübarizi” adlı çox məzmunlu oçerk yazmışdır. Oçerkdə müəllif M.F.Axundzadənin həyatı, təhsili, ictimai fəaliyyəti haqqında qiymətli fikirlər söyləmişdir. O, M.F.Axundzadənin əsərlərində F.Köçərli demişkən, “gülmək görünür, amma göz yaşları dərin, görünür. Onun ağır damcıları ürəyin üstünə düşüb onu dəlir, yaralayır...” fikirlərini misal göstərmişdir.

Biblioqrafik vəsaitin “Mirzə Fətəli Axundzadənin həyatı, yaradıcılığı və ictimai fəaliyyətinin əsas tarixləri” bölməsində materiallar bibliografiya-laşdırma metodikasına uyğun olaraq xronologiya üzrə sistemləşdirilmişdir. Bu bölmədə faktiki materiallara əsaslanaraq M.F.Axundzadənin anadan olması, əsərlərinin yazılma və nəşr tarixi, ölüm tarixi, yubiley illərinin sıralanması əks olunmuşdur.

Biblioqrafik göstəricinin “Mirzə Fətəli Axundzadənin seçilmiş fikirləri” və “Görkəmli şəxsiyyətlər Mirzə Fətəli Axundzadənin yaradıcılığı və fəaliyyəti haqqında” bölmələri biblioqrafik vəsaitin tərtibi zamanı çox vaxt, zəhmət, ciddi biblioqrafik axtarış tələb edən mərhələdir. Biblioqrafik göstəricinin tərtibçiləri bu çətin prosesin öhdəsindən layiqincə gəlmişlər. Böyük ədibin əsərlərindən ən qiymətli fikirləri, görkəmli şəxsiyyətlərin M.F.Axundzadənin fəaliyyəti haqqında səmimi, ürəkdən gələn sözləri olduqca maraq doğurur.

M.F.Axundzadənin seçilmiş fikirləri arasında: “Oxumuşların sayı çox olan ölkələrdə təfəkkür sahiblərinin sayı da çox olur. Təfəkkür sahiblərinin çox olduğu ölkədə isə həyatın bütün sahələrində xalq gündən-günə tərəqqi edə bilər”, həmçinin “Dinin əsas məqsədi əxlaqdır” fikirləri bu günümüz üçün də çox böyük tərbiyəvi əhəmiyyət kəsb edir. Biblioqrafik vəsaitin tərtibçiləri ciddi biblioqrafik axtarışlar apararaq bu fikirləri aşkara çıxarıb göstəriciyə daxil etmişlər. Bu cəhətdən biblioqrafik göstərici çox maraqlı və oxunaqlıdır.

“Görkəmli şəxsiyyətlər Mirzə Fətəli Axundzadənin yaradıcılığı və fəaliyyəti haqqında” bölməsində görkəmli ictimai, elm, mədəniyyət, incəsənət və ədəbiyyat xadimləri, xarici ölkə yazarları M.F.Axundzadə şəxsiyyəti, yaradıcılığı, əsərləri barədə qiymətli, ürəkdən gələn fikirlər söyləmişlər. Bu fikirlər içərisində Cəlil Məmmədquluzadənin: “Mirzə Fətəli Axundovun barəsində ya yaxşı yazmaq lazımdır, ya da heç yazmamaq lazımdır” lakonik cümlədə çox mətləblər ifadə olunmuşdur. M.F.Axundzadə şəxsiyyəti, onun əsərlərinin elmi, bədii və dünyəvi dəyəri bütün əsrlərdə aktual mövzu olmuşdur. Bu baxımdan biblioqrafik göstəricinin “M.F.Axundzadənin əsərləri” bölməsində materiallar “Kitablar” və “Dövrü mətbuatda dərc olunmuş əsərlər” yarım bölmələrində xronoloji prinsipə əsaslanmaqla, mtladi və hicri nəşr tarixi göstərməklə, hansı dildə nəşri qeyd edilməklə, hər bir kitaba qısa məlumat annotasiyası verilməklə sistemləşdirilmişdir.

“Mirzə Fətəli Axundzadə haqqında” bölməsində görkəmli yazıçıya həsr edilmiş kitablar və həyat və yaradıcılığına həsr edilmiş məqalələr xronoloji prinsip əsasında, daxildə isə müəlliflərin əlifba qaydası ilə sistemləşdirilmişdir. Bu bölmədə də hər bir materiala qısa məlumat annotasiyası yazılmışdır. Biblioqrafik göstəricidə materiallar Azərbaycan və rus dillərində qruplaşdırılrsa da, “Mirzə Fətəli Axundzadənin xarici dillərdə nəşr edilmiş əsərləri və haqqında materiallar” müstəqil bölmədə verilmişdir. Bu bölmədə ingilis, alman, fransız, litva, eston, tacik, gürcü və fars dilində olan mənbələr də xronologiya üzrə, daxildə isə müəlliflərin əlifba qaydası ilə verilmişdir.

Biblioqrafik göstəricidən istifadəni asanlaşdırmaq və vaxt itkisinə qənaət etmək məqsədilə Azərbaycan və rus dillərində köməkçi göstəricilərin tərtib edilməsi vəsaitin elmi dəyərini artıran cəhətdir. “Köməkçi göstəricilər” bölməsində bəzi təkrarlar, xırda nöqsanların olmasına baxmayaraq, bu bölmədə zəngin mənbələr işıqlandırılmışdır.

“Mirzə Fətəli Axundzadə - 200” adlı biblioqrafik göstərici müasir bibliografiyaşünaslıq elmi nəzəriyyəsinə uyğun olaraq materialların xronoloji prinsipi əsasında tərtib edilmişdir. Burada zəngin köməkçi aparat verilmiş, mənbələr bir neçə dildə qruplaşdırılmış, göstəriciyə mütəxəssis tərəfindən geniş “Oçerk”in yazılmış, biblioqrafik təsvirlər dəqiq və qüsursuz

verilmiş, elmi-köməkçi biblioqrafik göstəricilərin qarşısında qoyulmuş bütün tələblərə əməl olunmuşdur. Buna baxmayaraq onun "Tövsiyə ədəbiyyat göstəricisi" adlandırılması təəssüf doğurur. Ümumilikdə, biblioqrafik göstərici zəngin mənbələrə əsaslanmaqla geniş oxucu kütləsi, mütəxəssis tədqiqatçılar üçün əhəmiyyətli informasiya mənbəyidir. Ədəbiyyatşünaslıq elminin biblioqrafik informasiya təminatında M.F.Axundzadə irsini tələbatçılara çatdıran bu biblioqrafik mənbə bütün dövrlərdə öz aktuallığını saxlayacaqdır.

ƏDƏBİYYAT

1. *Mirza Fətəli Axundzadə – 200: Biblioqrafiya göstərici / ixt. red. və burax. məsul K.Tahirov; red. G.Safəraliyeva; M.F.Axundzadə adına Azərbaycan Milli Kitabxanası. – Bakı, 2012, 360 s.*

Sima Ismailova

About bibliographic index "Mirza Fatali Akhundzade-200"

Summary

The article reviewed, personal bibliographic index, dedicated to the life and activities, artistic and literary, historical, philosophical and journalistic work of the founder of the national drama M.F.Akhundzada dedicated to the 200th anniversary of the outstanding thinker.

Keywords: *personal bibliographic index, "Personalities of Azerbaijan", Mirza Fatali Akhundzada.*

Сима Исмаилова

О библиографическом указателе «Мирза Фатали Ахундзаде-200»

Резюме

В статье анализирован персональный библиографический указатель, посвященный жизни и деятельности, художественно-литературному, историческому, философическому и публицистическому творчеству основоположника национальной драматургии М.Ф.Ахундзаде, посвященному 200-летию выдающегося мыслителя.

Ключевые слова: *Рекомендательный указатель литературы, «Выдающиеся личности Азербайджана», Мирза Фатали Ахундзаде.*